

Неправильна колонія. Російські впливи на вищу освіту в Україні

Ольга Гомілко, філософиня, докторка філософських наук, професорка

Повномасштабна війна Росії проти України стала тригером процесів деколонізації в українській освіті. Масовані обстріли цивільного населення, знищення критичної інфраструктури, воєнні злочини, скоєні російськими окупаційними військами, значно прискорили процеси національного «прозріння». Українці нині — зріла політична нація, котра виявляє незламну волю в боротьбі за свою свободу. Вагома роль у становленні українців як політичної нації належить вищій освіті. Однак російські колоніальні впливи гальмують її європейську модернізацію. Ось чому деколонізація вищої освіти України — важливий напрям її інтеграції у світовий освітній простір.

Мономіф колоніалізму

Російські колоніальні впливи на вищу освіту в Україні тривалий час живилися радянськими міфологемами. Незважаючи на відновлення української державності після розпаду радянської імперії, ілюзії стосовно колоніального й тоталітарного минулого все ще переслідували українців. Витворені протягом багатьох століть та посилені радянською комуністичною пропагандою міфи про «братній російський народ» чи «єдність народів Російської імперії» заважали чималій кількості українських освітян критично сприймати російську культуру та адекватно оцінювати власну. Орієнтація на російськомовну наукову літературу утримувала їх у теоретичному й тематичному полях російського академічного дискурсу, де домінували імперські настанови мислення.

Також колоніальні впливи Росії на вищу освіту в Україні поглиблював усе ще присутній у свідомості українців комплекс меншовартості. Відтворення ідентичності «хохла», принизливого та образливого імперського образу українців, утруднювало процес національного самовизначення через те, що Україна поставала в уяві як сільська та недорозвинута країна. На відміну від багатьох європейських націй, котрі шанували принцип державного суверенітету вже не одне століття, українці нерідко транслиювали недовіру та навіть зневагу до власної держави. Тривалі періоди відсутності власної державності заважали українцям виявляти довіру до власних соціальних інститутів, зокрема освіти. Не дивно, що патерналізм зберігав свої позиції, позбавляючи людей ініціативи та відчуття відповідальності. А популізм розквітав буйним цвітом демагогії та дешевої популярності. На жаль, патерналізм та популізм у вищій освіті сприяли збереженню в ній впливів колоніального минулого.

Поклик до мандрів

Розпочатий після Євромайдану 2014 року процес декомунізації мав на меті зрушити імперську заслону до європейської інтеграції України. На вищу освіту покладалась відповідальність за формування національних цінностей та цивілізаційних пріоритетів. Цей процес передбачав руйнування радянських імперських нарративів. Відсутність чіткої освітньої політики стосовно спротиву імперським впливам уможлиблювала не лише їх збереження, але й толерування проявів антиукраїнської

позиції. Колоніальній консервації сприяло те, що з розпадом радянської імперії ідеологію марксизму-ленінізму було витіснено традицією російської релігійної філософії. Завдяки останній ідея «русского міра» стала ідеологією сучасної Росії. Значна кількість українських освітян донині захоплюється цією традицією, відтворюючи її ідеї у своїх наукових доробках чи заняттях. Навіть під час повномасштабної війни в авторефератах докторських дисертацій українські дослідники згадують російського філософа Івана Ільїна не як ідейного натхненника війни проти України та улюбленого мислителя Путіна, а як теоретичне джерело досліджень про буття людини в одному ряду із Роланом Бартом, Гансом Георгом Гадамером, Полем Рікером, Максом Шелером та іншими видатними філософськими постатями. Навряд чи подібне ставлення до одіозних постатей імперської філософії можна оцінити як наукову неупередженість. Імовірніше, це симптом колоніальної короткозорості та професійної недбалості.

Зміст і форми деколонізації суттєво визначають соціальний та культурний контексти. Так, деколонізація в західній освіті здебільшого відбувається завдяки критичній саморефлексії академічного середовища стосовно колоніалізму власних країн у минулому. Каяття перед колонізованими народами складає її важливий елемент. Тоді як деколонізація української освіти стосується сучасної неокolonіальної політики, котру досі нав'язує Росія Україні. Тож не колоніальне минуле, а майбутнє України визначає актуальність деколонізації її освіти. Стійкість, а не каяття її уможлиблює. Мета деколонізації вищої освіти в Україні полягає у відновленні автентичних змістів української культури в контексті європейських цінностей, серед котрих цінність свободи є однією із ключових. Саме свою свободу українці виборюють у цій війні.

Очікування на «кінець історії» як глобальне панування демократії та миру не виправдались. Натомість відбувається посилення авторитаризму та експансіонізму. Так, політика путінського режиму ставить за мету відновлення не лише СРСР, але й кордонів Російської імперії в межах завоювань Петра I наприкінці XVIII століття. На відміну від традиційних західних імперій російське панування привласнює не лише територію, природні та економічні ресурси, але історію та культуру. Як [зазначає](#) відомий український історик Ярослав Грицак, *«Російська імперія була неправильною імперією. Тому що у правильних імперій центр розвинений, а окраїни відсталі. У Росії навпаки: захід — Україна — набагато більше розвинений, а центр — відсталий»*. Тож зрозуміло, чому свої витoki російська державність вбачає у Київській Русі, легітимуючи свої імперські амбіції міфом про «братні народи».

В історичній перспективі цей міф зазнав краху. Виявилось, що українці ідентифікують себе як європейську націю, а не як різновид російського етносу. Тож принциповим завданням путінського режиму стало відновлення «історичної справедливості», котра полягає у «відродженні» російського народу через знищення ідентичності українців. Згідно з риторикою російської влади, українці — це штучний конструкт, мета котрого — зруйнувати істинну природу російського народу. А тому українську ідентичність треба знищити. Звідси випливає місія сучасної Росії — виправити історичні помилки комуністичного режиму та відновити минулу «велич» Росії. Для досягнення цілі вона використовує не лише воєнну агресію, але й освітню колоніальну політику.

Перетворення

Протистояти «руському міру» вища освіта України може завдяки очищенню від його наративів. Так, ідейні покручі «руського міра» на кшталт протиставлення справжньої духовності позірній західній чи то дискредитації розуму як ворожої людини сутності на користь її спонтанності та пасіонарності іноді виривають в українській освітній риторичі. Та й міркування про українській [кордоцентризм](#), [антеїзм](#), духовність і «традиційні цінності» зазвичай звучать на тлі «руськомірної» критики сучасного модерного світу.

[Стамбульську конвенцію](#) вдалося ратифікувати в Україні лише у 2022 році, вже під час повномасштабної війни. Упродовж 11 років точилися гострі дебати стосовно її основних положень. Особливо чутливим було питання гендерної ідентичності. Відомо, що конвенція має меті захист від домашнього насильства осіб без дискримінації за гендером чи сексуальною орієнтацією. Ратифікація Стамбульської конвенції значно послаблює гомофобні настрої в Україні, інспіровані російською пропагандою. Права людини зміцнюють свої позиції в українському суспільстві.

Отже, на відміну від досвіду деколонізації освіти західних країн деколонізацію освіти в Україні орієнтовано на легітимацію модерних європейських цінностей. Деколонізація української освіти увиразнює ціннісно-концептуальну стратегію мислення європейського зразка на противагу «руськомірній» традиції мислення. Як уже зазначалось, остання все ще утримує під своїм впливом значну кількість українських освітян. Головний вододіл між цими традиціями пролягає в річищі раціональної аргументації та логіки. «Русськомірна» настанова мислення піддає сумніву або заперечує автономію розуму, тоді як європейське мислення її плекає. Також деколонізація української освіти означає її очищення від таких постколоніальних явищ як прорадянський тип викладання, науковий дилетантизм, низька залученість до міжнародного співробітництва, толерування академічної недоброчесності, зокрема плагіату, корупції тощо.

Варто зауважити, що російські колоніальні впливи на вищу освіту України тривають і за її межами. Йдеться про діяльність міжнародних наукових інституцій. Особливо це стосується дослідницьких товариств із проблематики слов'янських та східноєвропейських студій. Їхні проєкти досі отримують російське фінансування. Тож Росія захоплювала монополію впливу, а українська тема маргіналізувалась. Після 24 лютого 2022 року ситуація змінюється. Деколонізація російських студій проголошується на світових конгресах нагальним завданням, а українські студії стають предметом широкої зацікавленості. Війна значно прискорює процеси деколонізації української освіти, виявляючи потенціал останньої до європейської інтеграції та світового співробітництва.